

PERCEPCJA POSTAW RODZICIELSKICH JAKO CZYNNIK RÓŻNICUJĄCY MŁODYCH DOROSŁYCH POD WZGLĘDEM ETYKI PRACY

Elżbieta Turska¹, Agata Chudzicka-Czupała², Damian Grabowski^{1,2}

¹Institut Psychologii, Uniwersytet Śląski w Katowicach

Institute of Psychology, University of Silesia in Katowice

²SWPS Uniwersytet Humanistycznospołeczny, Wydział Zamiejscowy w Katowicach

SWPS University of Social Sciences and Humanities, Faculty of Psychology, Katowice

PERCEPTION OF PARENTAL ATTITUDES AND WORK ETHICS OF YOUNG ADULTS

Summary. People with high work ethics regard hard work as a moral obligation and treat it as a moral value, moreover, they have a negative attitude towards time wasting. In the workplace they trust themselves and appreciate honesty in relations with people. The article presents the empirical studies of exploratory character and looks for the differences in work ethics of young people who differ in perception of parental attitudes (of mother and father).

From the sample of 335 male and female students, four profiles (clusters) of people who differ significantly in perception of parental attitudes emerged. Comparing people from four profiles (clusters) demanded the rejection of hypothesis about the existence of significant (essential) differences among all profiles of respondents. The division of respondents to the specified clusters explains only 3.3% variance in work ethic. The results confirmed the existence of statistically important differences among profiles of respondents only in the dimension of Morality/Ethics (ME) and among single profiles in the dimension of Anti-leisure attitude (NCW) and Relying on oneself (self-reliance) (PS).

Key words: parental attitudes, work ethics, young people

Wprowadzenie

Etyka pracy to system przekonań związanych ze stosunkiem do pracy i czasu wolnego. Ludzie o wysokiej etyce pracy uważają ciężką pracę za moralny obowiązek i jednocześnie traktują ją jako przywilej, jako najwyższe dobro. Etyka pracy zakłada traktowanie pracy jako wartości centralnej w życiu człowieka. Jej istotą jest szacunek

---

Adres do korespondencji: Damian Grabowski, e-mail, damian.grabowski@us.edu.pl;
damian.grabowski@swps.edu.pl

dla pracy, bycie zaradnym, poleganie na sobie, niechęć do marnotrawienia czasu i przywiązywanie wagi do gromadzenia kapitału, jako formy oszczędzania (Mirels, Garrett, 1971; Furnham, 1990a; Mudrack, 1997; por. Grabowski, 2015). Takie ujęcie etyki pracy zrodziło się na podstawie prac Webera (1994).

Celem artykułu jest znalezienie odpowiedzi na to, czy ludzie młodzi, znajdujący się w początkowym etapie kariery zawodowej, o różnych doświadczeniach socjalizacyjnych, a więc różniący się sposobem percepcji postaw rodzicielskich rodziców, różnią się etyką pracy, podejściem do pracy i czasu wolnego. Zainteresowanie czynnikami rodzinnymi wynika z faktu, że rodzina jest pierwszym i podstawowym miejscem rozwoju i uspołecznienia dziecka, w niej kształtują się pierwsze pojęcia moralne, postawy, przekonania, wartości, zainteresowania i aspiracje, stosunek do nauki i pracy, plany związane z zawodową przyszłością. Rodzice są pierwszymi modelami, oddziałującymi na stosunek dziecka do pracy, to oni wdrażają je do niej poprzez stawianie pierwszych zadań i określenie obowiązków (por. Turska, 2015).

W artykule postawiono pytanie o różnice w zakresie etyki pracy ludzi młodych w odniesieniu do sposobu spostrzegania przez nich specyfiki ich relacji z rodzicami. Założono, że etyka pracy traktowana w sensie weberowskim (por. Cherrington, 1980), jako wartość i obowiązek moralny (powinność) oraz jedna z cnót, w ramach szeroko pojętej moralności, będzie istotnie różna u osób, których rodzice prezentowali odmienne postawy rodzicielskie.

Stosunki między rodzicami i dziećmi a cechy i kompetencje związane z pracą oraz karierą

Rezultaty wielu zarówno wcześniejszych, jak i prowadzonych obecnie badań (Hurlock, 1965; Baumrind, 1971, 1991; Janiszowska, 1971; Wolińska, 1988; Middleton, Loughhead, 1993; Cotton, Bynum, Madhere, 1997; Ketterson, Blustein, 1997; Sikorski, 2000; Liberska, 2004; Drózd, Pokorski, 2007; Turska, 2012) dowodzą, że postawy rodzicielskie i związane z nimi określone sposoby traktowania dziecka przez rodziców stanowią ważny czynnik kształtujący pewne cechy i zachowania człowieka dorosłego.

W polskiej tradycji naukowej termin „postawa rodzicielska” przedstawia dynamikę relacji między rodzicami a dziećmi, przy czym oznacza on stosunek względnie trwałe, istotnie powiązany z przyszłą osobowością dziecka. Rodzice, prezentując określone postawy, mogą ustosunkowywać się do dziecka przychylnie (pozytywnie) bądź nieprzychylnie (negatywnie).

Postawy pozytywne budują poczucie bezpieczeństwa, czynią dziecko odważnym, wierzącym we własne możliwości, niezależnym, sprzyjają jego samodzielności, podejmowaniu autonomicznych decyzji, podtrzymują wysiłki prowadzące do zbudowania własnej tożsamości i ustalenia koncepcji drogi życiowej, co ma szczególnie ważne znaczenie w okresie dorastania (Liberska, 2004). Postawy negatywne prowadzą natomiast m.in. do opóźnień społeczno-emocjonalnej dojrzałości dziecka, nie-

pewności, braku zaufania we własne możliwości, lęklności, niskiego poziomu aspiracji, braku inicjatywy w działaniu (por. Rostowski, 1987).

Roe (1956, za: Bańka, 1995) twierdzi, że rodzice swoją postawą wobec dziecka wpływają na jego ukierunkowany rozwój, a w szczególności na rozwój jego potrzeb. Zdaniem autorki, istnieje następujący związek pomiędzy stylami sprawowania opieki rodzicielskiej, postawami rodzicielskimi wobec dziecka a jego hierarchią potrzeb, przyszłymi wyborami zawodowymi i postawą życiową, która może się manifestować także w stosunku do pracy zawodowej:

1. *Akceptacja dziecka* – sprzyja optymalnemu wykorzystaniu przez dziecko własnych możliwości w dalszym życiu;
2. *Koncentracja na dziecku*, nadmierna ingerencja i kontrola – powoduje uzależnienie dziecka od rodziców i ograniczenie jego postawy odkrywczej;
3. *Unikanie i lekceważenie* problemów dziecka – postawa ta w istotny sposób wpływa na wczesną rezygnację z poszukiwania przez dziecko społecznego uznania i gratyfikacji.

Miłość rodziców jest zasadniczym warunkiem prawidłowego rozwoju dziecka. Jednak miłość ojcowska różni się od miłości macierzyńskiej, inaczej realizują się w roli rodzicielskiej matki, a inaczej ojcowie, stąd też różne są konsekwencje ich wpływu na osobowość dziecka.

Od postawy ojca zależy właściwe ukształtowanie potrzeby osiągnięć, jednak, jak podkreśla Pospiszyl (2007), mimo prowadzenia wielu badań w tym obszarze, ich wyniki nie są jednoznaczne. Interesujące dane uzyskał we wcześniejszych badaniach Turner (1970). Wskazał on na różnice w kształtowaniu potrzeby osiągnięć u synów przez ojców z różnych warstw społecznych. Okazało się, że ojcowie, podejmujący prace wymagające samodzielności i przedsiębiorczości, w większym stopniu rozwijają potrzebę osiągnięć u swoich synów. Tego typu ojcowie stwarzają w domu „kult osiągnięć”, który udziela się dzieciom, przede wszystkim synom. Ojcowie zaś, którzy w pracy zawodowej przejawiali mniej samodzielności i autonomii, prezentowali skłonność do tłumienia tych cech u swoich synów, obniżając jednocześnie ich własną potrzebę osiągnięć (za: Pospiszyl, 2007).

Mortimer i Kumka (1982) wykazali, że studenci płci męskiej dążą do wyboru zawodów podobnych do tych, które wykonywane są przez ich ojców. To powiązanie okazało się silniejsze, gdy synowie deklarowali, że ich relacje z ojcami są ściśle i serdeczne.

Rodzice, matki i ojcowie, wpływając na pewne cechy osobowości dziecka, na jego samoocenę, styl myślenia i zachowania, determinują także jego zamierzenia życiowe, plany edukacyjno-zawodowe czy życiowe. Wyniki badań przeprowadzonych przez Turską (2012) na grupie ludzi młodych potwierdziły związek postaw rodzicielskich z wybranymi osobowościowymi kompetencjami, ważnymi w realizowaniu współczesnej zawodowej kariery i w skutecznym funkcjonowaniu na obecnym rynku pracy. Uzyskane dane pokazały, że generalnie postawa matki ma w tym obszarze większe znaczenie niż postawa ojca. Szczególnie istotny okazał się jej związek z kom-

petencjami synów. Szczegółowe wyniki są następujące: motywacja osiągnięć w karierze synów koreluje negatywnie z postawą ochraniającą matki oraz pozytywnie z jej postawą wymagającą. Wewnętrzne poczucie kontroli synów wykazuje silniejszy związek z postawą kochającą matki oraz słabszy – z postawą ochraniającą. Samoskuteczność w karierze koreluje ujemnie z postawą ochraniającą matek oraz słabiej – z ich postawą odrzucającą. Optymizm synów związany jest z liberalną postawą matki.

Korelacje między postawami rodzicielskimi matek a kompetencjami córek okazały się odmiennie. Najwięcej istotnych związków stwierdzono w odniesieniu do postawy odrzucającej – koreluje ona negatywnie z optymizmem córek oraz z wewnętrznym poczuciem kontroli. Istotną ujemną korelację stwierdzono także pomiędzy motywacją osiągnięć młodych kobiet a postawą ochraniającą matek. Natomiast wewnętrzne poczucie kontroli wykazało pozytywny związek z postawą kochającą matki. W odniesieniu do pozostałych postaw matek (liberalna i wymagająca) i badanych kompetencji córek korelacje nie okazały się istotne.

Interesujące wyniki uzyskano w odniesieniu do relacji ojciec – córka. Samoskuteczność w karierze córek korelowała pozytywnie z postawą kochającą oraz ochraniającą ojca. Postawa kochająca ojca związana była także z otwartością. Korelacja ujemna wystąpiła pomiędzy odrzuceniem przez ojców a sumiennością córek. Tak jak w relacji matka – córka, tak i w relacji ojciec – córka wpływ postawy wymagającej oraz liberalnej okazał się nieistotny.

W odniesieniu do relacji ojciec – syn szczególnie istotna okazała się postawa kochająca ojca – korelowała ona pozytywnie z nadzieją na sukces, optymizmem oraz samoskutecznością w karierze synów. Motywacja osiągnięć synów miała pozytywny związek z postawą wymagającą ojców, natomiast – tak jak w odniesieniu do córek – postawa liberalna pozytywnie korelowała z poziomem optymizmu synów. Nieistotne w badaniach okazały się korelacje pomiędzy badanymi kompetencjami kariery młodych mężczyzn a ochraniającymi i odrzucającymi postawami ich ojców. Przeprowadzone badania pokazały, że sposób wychowywania dziecka ma istotne, zarówno pozytywne, jak i negatywne, znaczenie dla jego późniejszych kompetencji zawodowych jako dorosłego człowieka.

Postawy rodzicielskie a etyka pracy

Podstawowym środowiskiem, w którym kształtuje się stosunek dziecka do pracy, jest rodzina. Do przekazywanych w znacznym stopniu przez rodzinę norm, zakazów i nakazów, przekonań, postaw i zachowań, wytyczania kierunków działania, pożądanych i niepożądanych, związanych z wartościowaniem pracy, odnosi się etyka pracy. W sensie psychologicznym etyka stanowi syndrom postaw oraz przekonań z silnie zaznaczającym się komponentem emocjonalno-oceniającym. Autorzy artykułu przyjęli konstrukt etyki pracy tak, jak definiował go Weber (1994). Jego wiodącym elementem jest spostrzeżenie pracy jako wartości moralnej i dobra

oraz powinności (obowiązku moralnego). Miller, Woehr oraz Hudspeth (2002), na podstawie analiz Furnhama (1990a, b), opisali siedem wymiarów tego syndromu, którymi są:

- 1) stawianie pracy w centrum życia, przeświadczenie, że stanowi ona podstawową aktywność życiową, u Webera (2011) „praca jest ponadto i przede wszystkim nakazanym przez Boga celem samym w sobie życia w ogóle” (s. 165);
- 2) wiara w sens ciężkiej pracy, przekonanie, że wiedzie ona do sukcesu oraz stanowi receptę na problemy i trudy życia; Weber (2011) zauważa, że „w głównym dziele Baxtera przewija się stale, czasem wprost namiętne kazanie o konieczności ciężkiej stałej fizycznej lub umysłowej pracy”, rozkaz Boga: „pracuj ciężko w swym zawodzie” (s. 165);
- 3) niechęć do marnowania czasu, skłonność do traktowania czasu w kategoriach cennego zasobu; u Webera (2011) marnowanie to jest „zasadniczo najcięższym ze wszystkich grzechów” (s. 164);
- 4) niechęć do czasu wolnego, przekonanie, że aktywności czasu wolnego są mniej wartościowe; u Webera (2011) to życie towarzyskie, bezczynna kontemplacja, długi sen, szkodliwa gadanina;
- 5) odracanie gratyfikacji, uznawanie wartości nagród, na które trzeba poczekać; gratyfikacja to konsumpcja, a z tej należy zrezygnować, umiejscawiając w nieokreślonej przyszłości, ważne jest cierpliwe czekanie (Weber, 2011, s. 157); wagę posiada również praca bez nagród, praca bowiem sama bywa nagrodą, a na nagrody za pracę pracownik jest w stanie długo czekać;
- 6) moralność i etyka, czyli kładzenie nacisku na uczciwość w relacjach z innymi; praca jest częścią moralnego postępowania, a postępowanie to powinno być treścią pracy;
- 7) niezależność, poleganie na sobie, indywidualizm; człowiek sam odpowiada przed Bogiem za swoje czyny, a poleganie na innych może doprowadzać do lenistwa.

Badania Winterbottom, cytowane przez McClellanda (1961), pokazały, że potrzeba osiągnięć u dzieci, związana z etyką pracy, to wynik pewnych oddziaływań rodziców. Matki synów o dużej potrzebie osiągnięć stawiały im wyższe standardy i oczekiwały od nich samodzielności i mistrzostwa, a także były mniej restrykcyjne, a zatem bardziej aprobujące niż matki synów o mniejszej potrzebie osiągnięć. Można zatem przypuszczać, że etyka pracy związana jest z kształtowaniem się standardów wewnętrznych dotyczących Ja, czyli tak zwanego „Ja powinnościowego”, które wyraża się w przeświadczeniu, że osoba powinna posiadać określone cechy, takie jak pracowitość, oraz „Ja idealnego”, czyli chęci posiadania określonych atrybutów, na przykład wykonywania pracy dobrze i bycia kompetentnym. Według koncepcji Ryana i Deciego (2000) oznacza to kształtowanie się dwóch rodzajów motywacji do pracy. Pierwszy z nich opiera się na introjeksji i identyfikacji (Ja powinnościowe), czyli zdobywaniu uznania, szacunku i aprobaty otoczenia, które może w dużym stopniu dotyczyć rodziców, definiowania siebie przez pryzmat czynności, które

otoczenie społeczne, rodzice, uznają za wykonywane dobrze. Drugi mechanizm motywacji oparty jest na integracji oraz motywacji wewnętrznej (immanentnej), która oznacza wykonywanie pracy w celu osiągnięcia standardów doskonałości (dążenie do mistrzostwa), co daje osobie wewnętrzną radość (por. Grabowski, 2015). Można założyć, że pierwszy mechanizm może być częściej powiązany z postawami rodziców wobec dziecka, akcentującymi miłość warunkową (miłość do dziecka, gdyż działa ono zgodnie z postawionymi mu przez rodzica wymaganiami, jeśli jest inaczej – odrzucenie dziecka – postawa wymagająca oraz czasami odrzucająca). Drugi mechanizm wiąże się z postawami koncentrującymi się na miłości bezwarunkowej (dziecko jest kochane takim, jakie jest, przy jednoczesnym stawianiu standardów zachowań pożądaných przez rodziców – postawa wymagająca, współwystępująca z kochającą i liberalną). Dlatego przypuszcza się, że percepcja postaw rodziców, ich konkretnych zachowań wobec dziecka w przeszłości, może być czynnikiem różnicującym badanych pod względem etyki pracy.

Przeprowadzony przez autorów artykułu przegląd badań wskazuje, że wśród badaczy istnieje przekonanie o istotnej roli postaw rodzicielskich w odniesieniu do kształtowania się w toku socjalizacji systemu wartości i zachowania się dzieci. Dotychczasowe badania poświęcone znaczeniu zachowania się rodziców wobec dzieci odnoszą się na przykład do kształtowania przekonań i zachowań związanych z konsumpcją, gdzie znaleziono dowody empiryczne na istotne podobieństwa w tym zakresie między pokoleniami dzieci i rodziców (Moore, Berchmans, 1996; Mandrik, Fern, Bao, 2004). Ustalenia badawcze innych autorów wskazują też na znaczenie wiedzy, jaką posiadają dzieci na temat stosunku do pracy ich rodziców. Ponad trzy czwarte badanych dzieci obserwuje systematycznie reakcje rodziców na pracę. Dzieci te wiedzą nie tylko, gdzie pracują ich rodzice, co robią w pracy, ale też jaki jest ich stosunek do pracy i dobrze potrafią ocenić poziom satysfakcji rodziców (Abramovitch, Johnson, 1992).

Kelloway i Watts (1994) odkryli, że sposób, w jaki rodzice postrzegają własną pracę, wyrażane przez nich przekonania na temat humanistycznych i lewicowych postaw, a także fakt, czy podejmują oni na przykład działalność w związkach zawodowych, wpływa na stosunek do pracy ich nastoletnich dzieci oraz kształtuje ich własne przekonania leżące u podłoża takiej aktywności.

Nie dokonano, jak dotąd, empirycznych ustaleń na temat bezpośrednich związków między rodzajem postaw rodzicielskich matki i ojca a etyką pracy. Dlatego trudno stawiać hipotezę o związku między percepcją postaw rodzicielskich a konkretnymi wymiarami etyki pracy młodych dorosłych. Jednak zależności zmiennych, takich jak samoskuteczność, sumienność, poczucie kontroli wzmocnień, motywacja osiągnięć, optymizm lub nadzieja na sukces, od percepcji postaw rodzicielskich, którą wykazano empirycznie (Turska, 2012), oraz fakt, że zmienne te odnoszą się do postawy wobec pracy jako wartości, że związane są z aktywnością zawodową (Grabowski, 2015), nasuwają przypuszczenia na temat istotnej roli postaw rodzicielskich również w kształtowaniu przekonań na temat pracy i czasu wolnego. Wymienione

zmiennie mogą się odnosić do składowych wymiaru etyka pracy, na przykład do przekonania, że w pracy istotne jest, by osoba mogła na sobie polegać lub że ciężka praca jest ważną drogą prowadzącą do sukcesu.

Cytowane wyżej badania pokazały, że oddziaływania wychowawcze mogą zarówno utrudnić, jak też usprawnić proces formowania się ogólnozatrudnieniowych i samozatrudnieniowych kompetencji istotnych w realizacji współczesnej kariery zawodowej. Czy odnosi się to również do etyki pracy i czy może ona być odmienna u osób różnie traktowanych przez rodziców w dzieciństwie, w toku procesu wychowawczego? Przeprowadzone analizy mają na celu znalezienie odpowiedzi na to pytanie i zapełnienie luki istniejącej w badaniach. Stanowią one próbę wstępnego przyjrzenia się tym zagadnieniom. Ich wyniki mogą posłużyć do wytyczenia kierunku dalszych badań w tym obszarze.

Badanie, którego wyniki zaprezentowano w tym artykule, ma więc charakter eksploracyjny, a postawione hipotezy porządkują i wyznaczają jedynie kierunki omówionej analizy różnic w podejściu do pracy i czasu wolnego, a więc w zakresie etyki pracy, między młodymi dorosłymi, w odmienny sposób postrzegającymi postawy własnych rodziców.

Problem badawczy i hipotezy

Celem badawczym było znalezienie odpowiedzi na pytanie o różnice w zakresie etyki pracy w poszczególnych jej wymiarach między osobami odmiennie postrzegającymi własne relacje z rodzicami (matką i ojcem) w dzieciństwie.

Sformułowano, a następnie poddano weryfikacji następującą hipotezę badawczą: H1: Istnieje typologia badanych w zakresie sposobu percepcji własnych relacji z rodzicami (z matką i ojcem) w dzieciństwie.

Po zweryfikowaniu hipotezy 1 postawiono hipotezę 2, dotyczącą różnic między wyróżnionymi skupieniami (typami/profilami) badanych:

H2: Wyróżnione skupienia (typy/profile) badanych studentów różnią się między sobą pod względem etyki pracy.

Metoda

Osoby badane

W badaniach uczestniczyło 335 osób w wieku 20-30 lat. Najliczniejszą grupę stanowiły osoby w wieku 20-25 lat (298 osób – 89% badanych), do drugiej, zdecydowanie mniej licznej, należały osoby w wieku 26-30 lat (11%) ($M = 23,31$, $SD = 2,03$). Kobiety stanowiły większość badanej grupy (68%). Badane osoby to głównie absolwenci lub studenci studiów stacjonarnych (67%), pozostałe osoby ukończyły lub w momencie badania były studentami studiów niestacjonarnych (wieczorowych lub zaocznych). Badani studenci reprezentowali różne dziedziny nauki:

- 1) nauki społeczne (51 osób) – pedagogika, psychologia, socjologia, politologia;
- 2) nauki prawne (44 osoby) – prawo, administracja;
- 3) nauki ekonomiczne (40 osób) – zarządzanie, ekonomia, turystyka, logistyka, handel zagraniczny;
- 4) nauki humanistyczne (37 osób) – filologia polska, filologia rosyjska, germanistyka, filologia angielska;
- 5) nauki ścisłe (41 osób) – matematyka, informatyka, fizyka;
- 6) nauki techniczne (47 osób) – inżynieria środowiska, budownictwo, górnictwo, automatyka;
- 7) nauki przyrodnicze (43 osoby) – geografia, ochrona środowiska;
- 8) nauki medyczne (32 osoby) – medycyna, wychowanie fizyczne.

Wszyscy respondenci posiadali doświadczenie zawodowe: w czasie przeprowadzania badania stałą pracę posiadało 73% spośród nich, pozostali badani realizowali różnego rodzaju prace dorywcze. Badania zostały przeprowadzone wśród studentów śląskich uczelni w roku 2012.

Narzędzia i procedura

Do diagnozy postaw rodzicielskich zastosowano Kwestionariusz Stosunków Między Dziećmi a Rodzicami (*The Parent-Child Relations Questionnaire – PCR*) Siegelmana i Roe (wersja M i wersja O) w autoryzowanym przekładzie Kowalskiego (1984). Kwestionariusz służy do pomiaru charakterystycznego zachowania rodziców w stosunku do ich dzieci, przy czym zachowania te poznawane są w percepcji młodzieży i dorosłych. Kwestionariusz pozwala na określenie nasilenia pięciu następujących postaw matek i ojców w percepcji dzieci: 1) postawy kochającej (L), 2) postawy wymagającej (D), 3) postawy ochraniającej (A), postawy odrzucającej (R), 5) postawy liberalnej (C). Opiera się on na typologii przedstawionej przez Roe, której podstawą są dwa główne wymiary stosunku rodziców do dziecka – ciepło i chłód. Z ciepłem wiąże się akceptacja, z chłodem – unikanie dziecka, natomiast po części z chłodu, a po części z ciepła wywodzi się tendencja do uczuciowej koncentracji na dziecku. Ostatecznie z ciepłem związane są postawy kochająca i liberalna oraz ochraniająca, a z chłodem – postawa wymagająca oraz odrzucająca.

Polska wersja kwestionariusza składa się z dwóch części: 50 twierdzeń dla wersji „Moja matka” i 50 – dla wersji „Mój ojciec”. Przykładowe twierdzenia kwestionariusza to: „(Mój ojciec) dawał wyraźnie do zrozumienia, że on rządzi” lub „(Moja matka) była szczerze zainteresowana moimi sprawami”. Osoba badana ustosunkowuje się do każdego z nich, dokonując wyboru jednej z czterech kategorii odpowiedzi: T – tak, t – raczej tak, n – raczej nie, N – nie. Rzetelność wszystkich 10 skali metody (α -Cronbacha) jest w tym badaniu zadowalająca i wynosi dla poszczególnych skali narzędzia: L-M – 0,86, D-M – 0,83, A-M – 0,67, R-M – 0,86, C-M – 0,68, L-O – 0,91, D-O – 0,89, A-O – 0,82, R-O – 0,86 i dla skali C-M – 0,79.

Do badania etyki pracy wykorzystano Wielowymiarowy Profil Etyki Pracy (WPEP). Polską wersję kwestionariusza *Multidimensional Work Ethic Profile* (MWEP) Millera, Woehra i Hudspeth (2002) zbudowanego na podstawie analizy prac Furnhama (1990a, b) w adaptacji Grabowskiego i Chudzikiej-Czupay (2015). Metoda składa się z siedmiu skal odnoszących się do poszczególnych wymiarów etyki pracy (por. Miller, Woehr, Hudspeth, 2002). Są to:

1. *Poleganie na sobie samym* (*Self-Reliance*) (PS) – dążenie jednostki do niezależności w codziennej pracy;
2. *Moralność/etyka* (*Morality/Ethics*) (ME) – wiara w sprawiedliwą i moralną egzystencję w rozumieniu chrześcijańskim;
3. *Niechęć do czasu wolnego* (*Anti-Leisure*) (NCW) – niechęć wobec czasu wolnego i przekonanie o małej wadze ludzkich aktywności niezwiązanych z pracą (wynik tej skali może wskazywać także aprobatę czasu wolnego);
4. *Ciężka praca* (*Hard Work*) (CP) – wiara w cnoty ciężkiej („mrowczej”) pracy;
5. *Praca jako centralna wartość* (*Centrality of Work*) (PC) – przekonanie o dużej wadze pracy w życiu i wiara w pracę dla samej pracy, traktowanie pracy jako wartości centralnej;
6. *Niechęć do marnowania czasu* (*Wasted Time*) (NMC) – niechęć do marnotrawienia czasu, przekonanie o potrzebie produktywnego wykorzystywania czasu;
7. *Odraczenie gratyfikacji* (*Delay of Gratification*) (OG) – orientacja na przyszłość, cierpliwość w oczekiwaniu na nagrodę, kult oszczędności.

Zadaniem osoby badanej było ustosunkowanie się do 65 twierdzeń na 5-stopniowej skali odpowiedzi typu Likerta od całkowicie się nie zgadzam do całkowicie się zgadzam. Przykładowe twierdzenia kwestionariusza to: „Planuję mój dzień wcześniej, aby uniknąć marnowania czasu” lub „Ciężka praca jest kluczem do sukcesu”. Rzetelność skal (α -Cronbacha) wynosi dla poszczególnych skal: PS – 0,86, ME – 0,80, NCW – 0,86, CP – 0,83, PC – 0,78, NMC – 0,69, OG – 0,67.

Udział w badaniach był anonimowy i dobrowolny, w każdej chwili osoby uczestniczące mogły zrezygnować z wypełniania kwestionariuszy. Badania przeprowadzono bez pośrednictwa Internetu, bezpośrednio, a badani wypełniali arkusze papierowe narzędzi (metoda papier – ołówek) w obecności badających.

Wyniki

W celu weryfikacji hipotezy 1 zastosowano analizę skupień metodą *k*-średnich, a w celu weryfikacji hipotezy 2 metodą ANOVA dokonano analizy istotności różnic między średnimi wynikami kwestionariusza do pomiaru etyki pracy, uzyskanymi przez badanych należących do wyłonionych wcześniej, za pomocą metody *k*-średnich, skupień. Wszystkie analizy statystyczne przeprowadzono z wykorzystaniem pakietu statystycznego STATISTICA (StatSoft, 2012) (Hill, Lewicki, 2007).

Tabela 1. Statystyki opisowe i korelacje badanych zmiennych, N = 335

Nr	Skala	M	SD	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
1	L-M	34,08	4,84																	
2	D-M	20,51	5,62	-0,42*																
3	A-M	26,77	4,54	0,48*	0,02															
4	R-M	14,70	4,86	-0,76*	0,44*	-0,24*														
5	C-M	24,79	4,60	0,07	-0,38*	0,06	0,10													
6	L-O	29,79	7,05	0,27*	-0,01	0,26*	-0,20*	-0,08												
7	D-O	22,42	7,02	-0,09	0,41*	-0,02	0,10	-0,21*	-0,13											
8	A-O	21,11	6,11	0,13	0,08	0,41*	0,07	0,14*	0,42*	-0,02										
9	R-O	16,19	5,49	-0,35*	0,23*	-0,19*	0,46*	0,10	-0,64*	0,39*	-0,17*									
10	C-O	24,75	5,99	0,04	-0,15*	0,08	0,06	0,37*	0,13	-0,50*	0,32*	-0,02								
11	PS	35,88	6,63	0,02	0,05	0,06	0,08	0,04	-0,05	0,06	-0,00	0,10	0,04							
12	ME	42,12	5,74	0,13	-0,19*	-0,03	-0,12	-0,00	0,06	-0,22*	-0,03	-0,14	0,10	0,19*						
13	NCW	33,67	7,03	-0,09	0,10	0,07	0,16*	0,01	-0,04	0,11	0,10	0,12	0,03	0,26*	-0,03					
14	CP	35,88	5,77	0,00	0,03	0,03	0,06	-0,09	0,01	-0,01	0,02	0,05	-0,04	0,40*	0,33*	0,01				
15	PC	34,54	5,71	-0,03	-0,09	-0,10	0,02	-0,06	0,01	0,01	-0,13	0,04	-0,04	0,14*	0,22*	-0,26*	0,41*			
16	NMC	35,46	5,58	0,04	-0,02	-0,05	0,04	-0,04	0,00	0,05	-0,09	0,03	-0,11	0,36*	0,30*	-0,08	0,42*	0,51*		
17	OG	35,57	6,21	0,13	0,00	0,11	-0,08	-0,16*	0,07	0,03	0,01	-0,03	-0,07	0,19*	0,33*	0,10	0,42*	0,27*	0,31*	

Legenda: * $p = 0,01$;

Postawy matki: L-M kochająca, D-M wymagająca, A-M ochraniająca, R-M odrzucająca, C-M liberalna; postawy ojca: L-O kochająca, D-O wymagająca, A-O ochraniająca, R-O odrzucająca, C-O liberalna;

Wymiary etyki pracy: PS poleganie na sobie, ME moralność/etyka, NCW niechęć do czasu wolnego, CP ciężka praca, PC praca jako centrum, NMC niechęć do marnowania czasu, OG odrzucanie gratyfikacji.

Źródło: opracowanie własne.

Konfirmacyjna analiza czynnikowa przeprowadzona na 21 paczkach (grupach) pozycji stworzona według wzorca Woehra i współpracowników (2007) pokazała zadowalające dopasowanie siedmioczynnikowego modelu do danych [$\chi^2(df) = 371,59$ (168); RMSEA = 0,060; SRMR = 0,052; CFI = 0,96; NFI = 0,93] (por. Grabowski, Chudzicka-Czupała, 2015). Miary dopasowania osiągnęły bowiem poziom zadowalający ($\chi^2 < 3*df$; RMSEA, SRMR $\leq$ 0,08; CFI $\Rightarrow$ 0,95 lub 0,9; NFI $\Rightarrow$ 0,9).

Statystyki opisowe badanych zmiennych (uzyskane średnie, odchylenia standardowe) oraz interkorelacje między badanymi zmiennymi zawiera tabela 1.

Percepcja własnych relacji z rodzicami w dzieciństwie – różnice między badanymi (weryfikacja hipotezy 1)

Pierwszym krokiem analizy było sprawdzenie czy i w jaki sposób badani młodzi ludzie różnią się pod względem percepcji własnych relacji z rodzicami, matką i ojcem, w dzieciństwie, czy istnieje typologia badanych ze względu na percepcję tych relacji. W tym celu zastosowano analizę skupień metodą *k*-średnich, która maksymalizuje odległości między wyodrębnionymi skupieniami.

Liczba skupień w metodzie *k*-średnich nie jest znana *a priori*. Pakiet STATISTICA zawiera *v*-krotny sprawdzian krzyżowy, będący algorytmem automatycznego wyznaczania optymalnej liczby skupień. Liczba wyodrębnionych skupień wynosi cztery i odpowiada czterem grupom badanych, różniących się maksymalnie między sobą w zakresie percepcji własnych relacji z matką i ojcem.

W tabeli 2 przedstawiono średnie poszczególnych zmiennych (percepcja własnych relacji z matką i ojcem, w zakresie postaw kochającej, wymagającej, ochraniającej, odrzucającej i liberalnej), odpowiadające wyodrębnionym skupieniom badanych, oraz wyniki analizy wariancji różnic między tymi średnimi. Średnie dla wszystkich czterech skupień przedstawiono na wykresie 1.

Wyniki analizy wariancji (tabela 2) pokazują, że wszystkie różnice w percepcji własnych relacji z rodzicami w dzieciństwie, zarówno z matką, jak i z ojcem, w każdej z ocenianych postaw, są statystycznie istotne.

Osoby wchodzące w skład pierwszego skupienia ($N = 105$) w znacząco wyższym stopniu doświadczały kochającej i ochraniającej postawy matki oraz liberalnej postawy ojca.

Jednocześnie osoby te w najniższym stopniu wskazywały na postawę odrzucającą i wymagającą obojga rodziców, szczególnie matki, w porównaniu z osobami z pozostałych skupień.

Osoby z drugiego skupienia ($N = 79$) relacjonują, że w dzieciństwie doświadczały głównie zachowań składających się na postawę kochającą, liberalną i ochraniającą ze strony matki, przy bardziej wymagającej i częściej odrzucającej postawie ojca.

Badani wchodzący w skład trzeciego skupienia ($N = 103$) deklarują, że zarówno matka, jak i ojciec przejawiali w znacznym stopniu zachowania wchodzące w skład postawy kochającej oraz liberalnej, ponadto matka była bardziej ochraniająca, natomiast ojciec bardziej wymagający i częściej odrzucający niż matka.

Tabela 2. Średnie skupień oraz analiza wariancji ANOVA dla zmiennych tworzących skupienia

Zmienna	Średnia				Między grup.	df	Wewn. grup.	df	F	p
	skup. 1*	skup. 2*	skup. 3*	skup. 4*						
L-M	36,80	33,48	33,54	26,02	4140,53	3	3697,13	331	123,57	0,00
D-M	16,37	17,95	23,34	27,73	5642,79	3	4904,90	331	126,93	0,00
A-M	28,27	24,57	28,10	24,27	1098,89	3	5786,41	331	20,95	0,00
R-M	12,91	14,43	12,69	23,40	4386,61	3	3497,13	331	138,40	0,00
C-M	27,57	26,09	21,08	24,48	2362,24	3	4696,29	331	55,50	0,00
L-O	33,55	22,18	32,69	27,90	7102,77	3	9514,02	331	82,37	0,00
D-O	17,14	23,89	25,72	24,48	4418,01	3	12027,65	331	40,53	0,00
A-O	23,85	17,16	21,03	21,80	2039,66	3	10427,25	331	21,58	0,00
R-O	13,44	20,24	13,95	20,33	3431,45	3	6621,70	331	57,18	0,00
C-O	28,82	23,37	21,52	25,02	2962,10	3	9028,84	331	36,20	0,00

Legenda: * Liczebność skupień: N1 = 105; N2 = 79; N3 = 103; N4 = 48;

Postawy matki: L-M kochająca, D-M wymagająca, A-M ochraniająca, R-M odrzucająca, C-M liberalna; postawy ojca: L-O kochająca, D-O wymagająca, A-O ochraniająca, R-O odrzucająca, C-O liberalna.

Źródło: opracowanie własne.

Badani ze skupienia czwartego ($N = 48$) to osoby deklarujące najmniej zachowań matki wskazujących na jej postawę kochającą; to jedyne skupienie, którego członkowie czuli się w dzieciństwie mniej kochani przez matkę niż przez ojca. Osobom z tego skupienia matka stawiała wysokie wymagania i była częściej odrzucająca niż ojciec, którego postawa była bardziej ochraniająca i liberalna niż matki (por. tabela 2 i wykres 1).

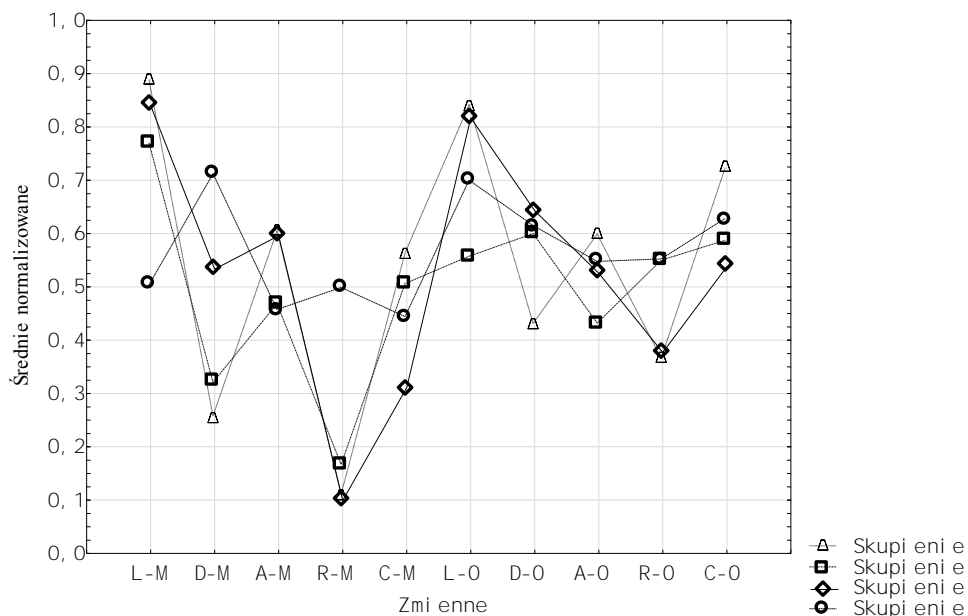
Etyka pracy osób badanych (weryfikacja hipotezy 2)

W celu weryfikacji hipotezy 2 dokonano porównania różnic we wszystkich siedmiu wymiarach etyki pracy: *Poleganie na sobie samym* (PS), *Moralność/etyka* (ME), *Niechęć do czasu wolnego* (NCW), *Ciężka praca* (CP), *Praca jako centralna wartość* (PC), *Niechęć do marnowania czasu* (NMC) i *Odrzucanie gratyfikacji* (OG) między czterema wyróżnionymi skupieniami osób o różnym sposobie percepcji własnych relacji w dzieciństwie z matką i ojcem. Wyniki analizy metodą ANOVA ukazano w tabeli 3.

Wykres średnich zmiennych ilościowych

Liczba skupień: 4

K-średnich

Wykres 1. Średnie znormalizowane zmienne tworzące skupienia

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 3. Wyniki analizy ANOVA – zmienne zależne: wymiary etyki pracy; czynnik jakościowy: przynależność do skupienia 1 lub 2, lub 3, lub 4

Wszystkie efekty (test Wilksa): $F = 1,53$ $p = 0,06$ Wielkość efektów (test Wilksa): $F = 1,53$ $p = 0,06$; eta-kwadrat cząstkowe = 0,033

ZZ	Średnia				t	t	t	t	t	t	F
	skup. 1	skup. 2	skup. 3	skup. 4							
PS	35,05	35,92	35,94	37,48	-0,84	-0,94	-2,16*	-0,02	-1,36	-1,44	1,49
					d-Cohena: -0,35						
ME	43,52	41,65	41,57	41,00	2,65*	2,37*	3,14*	0,08	0,68	0,49	3,26*
					d-Cohena: 0,39 0,33 0,51						
NCW	32,66	33,70	33,71	35,72	-1,07	-1,04	-2,65*	-0,01	-1,68	-1,52	2,10
					d-Cohena: -0,39						
CP	35,52	35,78	35,93	36,68	-0,29	-0,46	-1,03	-0,19	-1,06	-0,78	0,45

cd. tabeli 3

PC	34,33	35,01	34,04	35,27	-0,77	0,35	-0,88	1,21	-0,27	-1,28	0,75
NMC	34,92	35,87	35,46	35,94	-1,18	-0,66	-0,99	0,52	-0,07	-0,47	0,59
OG	35,71	34,97	36,07	35,15	0,78	-0,40	0,52	-1,18	-0,17	0,88	0,56

Legenda: ZZ – zmienna zależna;

** wartość testu t dla efektów cząstkowych odpowiednio dla skupienia 1 i 2, 1 i 3, 1 i 4, 2 i 3, 2 i 4 oraz 3 i 4 (wyniki tego testu były tożsame z rezultatami testu Najmniejszych Istotnych Różnic – NIR). Wyniki testu *post-hoc* Rozsądnej Istotnej Różnicy Tukeya dla nierównych liczebności, który także przeprowadzono, nie były tożsame z rezultatami testu t , ów test nie wykazał tych różnic;

* wartość testu t i F istotna na poziomie istotności $p > 0,01$;

Wymiary etyki pracy: PS poleganie na sobie, ME moralność/etyka, NCW niechęć do czasu wolnego, CP ciężka praca, PC praca jako centrum, NMC niechęć do marnowania czasu, OG odraczanie gratyfikacji.

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki pokazują, że:

- test wielowymiarowy dla wszystkich efektów $F = 1,53$, dla $p = 0,06$ jest nieistotny statystycznie,
- testy jednowymiarowe dla poszczególnych efektów są również nieistotne statystycznie dla wszystkich zmiennych zależnych, za wyjątkiem wymiaru Moralność/etyka (ME), dla której to zmiennej jednowymiarowy test $F = 3,26$, dla $p = 0,01$.

Tym samym należy odrzucić hipotezę 2, zerową, na rzecz hipotezy alternatywnej, mówiącej, że brak jest istotnych statystycznie różnic pomiędzy wyróżnionymi skupieniami badanych. Wielkość efektu jest niska, jedynie 3,3% zmienności w zakresie etyki pracy (około 3% w zakresie zmiennej Moralność/etyka) jest wyjaśniana przynależnością badanych do wyróżnionych skupień.

Analiza różnic cząstkowych w zakresie wyróżnionych wymiarów etyki pracy, pomiędzy poszczególnymi skupieniami (tabela 3), pokazuje, że jedynie dla skali Moralność/etyka (ME) istnieją statystycznie istotne różnice pomiędzy skupieniami 1 i 2, 1 i 3 oraz 1 i 4 (wielkość efektu mała), co uwidocznilo się wcześniej w analizie w postaci wzmiankowanej wartości testu jednowymiarowego $F = 3,26$ dla tej skali. Oznacza to, że osoby ze skupienia 1, w najwyższym stopniu doświadczające postawy kochającej, ochraniającej, traktowane bardzo liberalnie i najmniej odrzucane przez obydwoje rodziców, którym w najmniejszym stopniu w odniesieniu do pozostałych członków badanej próby stawiali oni wymagania, uzyskały znacząco wyższe wyniki w skali Moralność/etyka (ME) niż osoby ze wszystkich pozostałych skupień.

Pojedyncze różnice cząstkowe występują również dla skal Niechęć do czasu wolnego (NCW) i Poleganie na sobie (PS) pomiędzy skupieniami 1 i 4 (wielkość efektu mała).

Znaczy to, że osoby z czwartego skupienia różnią się istotnie od osób z pierwszego skupienia w zakresie Niechęci do czasu wolnego (NCW). W porównaniu z badanymi z pierwszego skupienia osoby z czwartego skupienia, które czuły się najmniej kochane, zwłaszcza przez matkę, bardziej przez nią odrzucane niż kochane, którym rodzice stawiali wysokie wymagania, przejawiają bardziej negatywną postawę wobec czasu wolnego, prezentują znacząco większe przekonanie o małej wadze ludzkich aktywności niezwiązanych z pracą samą w sobie i pracą zawodową. Istotnie wyższe są także ich wyniki na wymiarze Poleganie na sobie samym (PS), co oznacza większe samozaufanie (i być może mniejsze zaufanie do innych), większą niezależność w pracy i, w rezultacie, mniejszą skłonność do poszukiwania oparcia i pomocy u innych.

Opisane wyżej różnice istotne są jednak słabe i nie zostały potwierdzone przez takie testy *post-hoc*, jak test Scheffého, Rozsądnej Istotnej Różnicy Tukeya (także w wersji dla nierównych liczebności).

Wyniki badań dowodzą braku istotnych różnic między poszczególnymi skupieniami w postawie wobec pracy i czasu wolnego w innych (pozostałych) wymiarach etyki pracy.

Dyskusja wyników i wnioski. Kierunki dalszych badań

W niniejszym artykule założono, że etyka pracy, czyli stosunek młodych ludzi do pracy, własnych powinności jako pracownika, samozaufania i podejście do czasu wolnego mogą być odmienne u osób, których charakter relacji z rodzicami w dzieciństwie był różny. Celem przeprowadzonych badań, które miały charakter eksploracyjny, było zbadanie, czy tak jest w istocie.

Wyniki pozwoliły na wyróżnienie kilku skupień (profilu/typów) osób badanych, różniących się istotnie między sobą w zakresie percepcji własnych relacji z matką i ojcem. Na podstawie przeprowadzonej analizy skupień wyszczególniono cztery skupienia osób o odmiennej percepcji postaw rodzicielskich, czyli zachowań prezentowanych w toku socjalizacji przez matkę i ojca: postawy kochającej, wymagającej, ochraniającej, odrzucającej i liberalnej. Dalsza analiza różnic między tymi skupieniami osób badanych w odniesieniu do etyki pracy (postawy wobec pracy) wskazuje, że brak jest istotnych statystycznie różnic w tym aspekcie pomiędzy wszystkimi skupieniami (profilami/typami) osób badanych. Dowodzi to, że percepcja postaw rodzicielskich jest mało znaczącym czynnikiem różnicującym młodych dorosłych pod względem etyki pracy.

Na podstawie uzyskanych wyników dokonano jednak pewnych interesujących spostrzeżeń. Statystycznie istotne różnice między wszystkimi skupieniami istnieją bowiem w jednym wymiarze etyki pracy, którym jest Moralność/etyka (ME). Zauważono też różnice cząstkowe pomiędzy skupieniami 1 i 4, występujące dla skal Niechęć do czasu wolnego (NCW) i Poleganie na sobie (PS).

Analiza różnic między wyróżnionymi skupieniami wskazuje, że osoby doświadczające postawy kochającej, ochraniającej, traktowane najbardziej liberalnie i najmniej odrzucane przez oboje rodziców, wobec których rodzice byli najmniej wymagający, znacząco bardziej cenią uczciwość. Natomiast osoby mniej kochane, bardziej odrzucane, którym rodzice stawiali wyższe wymagania, mają bardziej negatywną postawę wobec czasu wolnego, bardziej cenią pracę samą w sobie, jednocześnie cechują się znacząco większym samozaufaniem i niezależnością w pracy. Może to oznaczać brak zaufania do innych, lęk przed innymi, niską samoocenę, które jako rezultat chłodnego i polegającego na odrzucaniu dziecka wychowania prowadzą do chęci zdobywania aprobaty i uznania otoczenia (por. przegląd badań Furnhama, 1990a; zob. Grabowski, 2015). Te wyniki warto poddać weryfikacji i dalszej eksploracji.

Porównania pomiędzy skupieniami wyróżnionymi ze względu na percepcję postawy matek i ojców w kontekście badanych aspektów etyki pracy, pomimo odrzucenia głównej hipotezy, dostarczają jednak pewnych ważnych danych i spostrzeżeń, które mogą wytyczać kierunek dalszych badań. Interesujące istotnie statystycznie różnice wystąpiły pomiędzy skupieniem pierwszym, którego członkowie spostrzegają matki jako kochające i ochraniające, a ojców – jako liberalnych, a skupieniem czwartym, stanowiącym swoistą odwrotność skupienia pierwszego – dla członków którego ojcowie są kochający, ochraniający i liberalni, natomiast matki – częściej odrzucające i wymagające. Osoby tworzące skupienie pierwsze w porównaniu do czwartego deklarują mniejsze problemy w poszukiwaniu wsparcia i pomocy u współpracowników, cenią sobie uczciwość w relacjach z innymi, w pracy starałyby się postępować w sposób moralny, czas wolny jest dla nich większą wartością.

Porównując skupienie pierwsze z drugim i trzecim, można by założyć, że moralność w pracy kształtują, oprócz akceptujących matek, wymagający ojcowie. Postawa akceptacji stwarza dziecku poczucie bezpieczeństwa, dziecko uczy się pozytywnego stosunku do siebie i kształtuje go w odniesieniu do innych ludzi. Jeżeli natomiast dziecko doświadcza negatywnego traktowania ze strony osób dla niego znaczących, orientuje się, że w różnych sytuacjach musi polegać na sobie.

Do pewnych ciekawych wniosków prowadzi też analiza korelacji między badanymi zmiennymi. Tradycyjnie postawy wobec pracy postrzegane były jako kształtowane bardziej przez ojców niż przez matki. Współcześni ojcowie z jednej strony nieporównywalnie częściej uczestniczą w wychowywaniu dzieci, z drugiej, między innymi ze względu na bardzo duże zaangażowanie zawodowe, ich rola zmniejsza się i coraz więcej zadań wychowawczych realizowanych jest przez matki. Zaprezentowane wyniki badania w pewnym stopniu potwierdziły tę obserwację. Przeprowadzona analiza korelacji wskazuje na istotne związki etyki pracy z percepcją trzech typów postawy matki (wymagającej, odrzucającej i liberalnej) i jednego typu postawy ojca (wymagającej).

Interesujące jest, że postawa wymagająca, zarówno ojca, jak i matki, koreluje ujemnie z moralnością/etyką, co w przyjętej koncepcji weberowskiej etyki pracy

oznacza, że im częściej rodzice są postrzegani jako wymagający, tym częściej u dzieci obserwuje się przywiązywanie mniejszej wagi do uczciwości w relacjach z innymi, w tym mniejszym stopniu praca staje się dla nich polem do moralnego postępowania i tym rzadziej postępowanie oparte na uczciwości stanowi treść ich pracy. Na podstawie korelacji można postawić kolejną hipotezę, że liberalna postawa matki może iść w parze z brakiem dążenia dziecka jako osoby dorosłej do długotrwałych celów własnych, co przejawiać się może, między innymi, w trudnościach z odraczaniem gratyfikacji. Odrzucenie przez matkę może prowadzić do spostrzegania pracy jako szczególnie ważnej i cennej oraz do jednoczesnej postawy niechęci wobec czasu wolnego. Postawa taka wynikać może z potrzeby poszukiwania i potwierdzania własnej wartości poza środowiskiem najbliższych, gdyż osoba nie miała szansy zaspokoić jej w rodzinie. Może to być także rezultat chęci zdobywania aprobaty matki (matka odrzucająca może kochać warunkowo, a praca (nauka), wypełnianie obowiązków (także tych szkolnych) mogą być sposobami zdobywania jej uznania i miłości). W dalszych badaniach warto by potwierdzić istnienie zaobserwowanych zależności i sprawdzić, czy poczucie bycia odrzuconym w dzieciństwie prowadzi do nadmiernego zaangażowania w pracę i, w konsekwencji, do różnych form pracoholizmu (por. Grabowski, 2015).

Uzyskane wyniki skłaniają jednak do ostrożności w formułowaniu wniosków na temat związków wczesnych doświadczeń rodzinnych ze specyfiką zawodowego funkcjonowania jednostki w odniesieniu do etyki pracy. Problem ten, ze względu na niezwykle intensywnie zachodzące przemiany, zarówno w rodzinach, jak i na rynku pracy, może stanowić interesujący przedmiot kolejnych badań i analiz, jednak należy pamiętać, że mechanizmy, jakie kierują wspomnianym wcześniej i dowiedzionym empirycznie międzypokoleniowym efektem podobieństwa między rodzicami a dziećmi, nie są do końca znane. Badania związku postaw rodzicielskich z określonymi sposobami funkcjonowania jednostki w jej dorosłym życiu mają w znacznym stopniu charakter probabilistyczny. Zachowanie się człowieka determinowane jest wieloma czynnikami, w tym w przeważającym stopniu czynnikami genetycznymi (Bouchard, McGue, 2003; Bouchard i in., 2004), zależne jest od ich odmiennej konstelacji, wynika też z czasu historycznego, w którym prowadzone są badania. Związek pomiędzy pewnymi zmiennymi może zachodzić jedynie z pewnym stopniem prawdopodobieństwa i chociaż znajomość wielkości tego prawdopodobieństwa stanowi cenną podstawę do przewidywania określonych zjawisk, jego odkrycie nie zawsze pozwala na wyciąganie wniosków na temat relacji przyczynowo-skutkowych między nimi. Tak też jest w przypadku opisanych przez nas zależności między percepcją postaw rodzicielskich a etyką pracy. Nie wiemy, jaki jest mechanizm odkrytych tu związków między typem postaw rodzicielskich, ocenianych przez badanych młodych ludzi, a prezentowanymi przez nich przekonaniem na temat etyki pracy. Wiemy jedynie, że potwierdzenie odkrytych w prezentowanym badaniu różnic i zależności, a także poznanie wspomnianego mechanizmu, pozwoliłoby na jeszcze lepsze rozumienie specyfiki i uwarunkowań zachowania się młodych ludzi na obecnym rynku pracy.

Literatura cytowana

- Abramovitch Johnson, L.C. (1992). Children's perceptions of parental work. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 24, 319-332.
- Bańka, A. (1995). *Zawodownawstwo, doradztwo zawodowe, pośrednictwo pracy. Psychologiczne metody i strategie pomocy bezrobotnym*. Poznań: Print-B.
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monographs*, Part 2, 4 (1), 1-103.
- Baumrind, D. (1991). Effective parenting during the early adolescent transition. W: P.E. Cowan, E.M. Hetherington (red.), *Advances in Family Research* (t. 2, s. 111-163). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bouchard, T.J., Jr., McGue, M. (2003). Genetic and environmental influences on human psychological differences. *Journal of Neurobiology*, 54 (1), 4-45.
- Bouchard, T.J., Jr., Segal, N.L., Tellegen, A., McGue, M., Keyes, M., Krueger, R.F. (2004). Genetic influence on social attitudes: Another challenge to psychologists from behavior geneticists. W: L.F. DeLilla (red.), *Behavior genetic principles: Perspectives in Development, Personality and Psychopathology* (s. 89-104). Washington, DC: American Psychological Association.
- Cherrington, D. (1980). *The work ethic. Working values and values that work*. New York: AMACOM, A Division of American Management Associations.
- Cotton, L., Bynum, D., Madhere, S. (1997). Socialization forces and the stability of work values from late adolescence to early adulthood. *Psychological Reports*, 80, 115-124.
- Drózdź, E. Pokorski, M. (2007). Parental attitudes and social competence in adolescents. *Journal of Physiology and Pharmacology*, 58 (5), 175-184.
- Furnham, A. (1990a). *The Protestant work ethic: The psychology of work-related beliefs and behaviors*. London: Routledge.
- Furnham, A. (1990b). A content, correlational and factor analytic study of seven questionnaire measures of the Protestant work ethic. *Human Relations*, 43, 383-399.
- Grabowski, D. (2015). *Etyka pracy. Przekonania wartościujące pracę a zaangażowanie pracowników*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Grabowski, D., Chudzicka-Czupała, A. (2015). Wielowymiarowy Profil Etyki Pracy (WPEP). Charakterystyka psychometryczna polskiej wersji kwestionariusza Multidimensional Work Ethic Profile. *Psychologia Społeczna*, 10 (33), 210-230.
- Hill, T., Lewicki, P. (2007). *STATISTICS: Methods and Applications*. Tulsa, OK: StatSoft.
- Hurlock, E.B. (1965). *Rozwój młodzieży*. Warszawa: PWN.
- Janiszowska, I. (1971). *Zagadnienia orientacji i selekcji szkolnej*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
- Kelloway, E.K., Watts, L. (1994). Preemployment predictors of union attitudes: Replication and extension. *Journal of Applied Psychology*, 79, 631-634.
- Ketterson, T.U., Blustein, D.L. (1997). Attachment Relationships and the Career Exploration Process. *Career Development Quarterly*, 46 (2), 167-178.
- Kowalski, W.S. (1984). *Kwestionariusz Stosunków Między Rodzicami a Dziećmi A. Roe i M. Siegelmana*. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.

- Liberska H., 2004. Tożsamość dorastających a ich środowisko rodzinne. *Psychologia Rozwojowa*, 9, 2, 65-76.
- Mandrik, C.A., Fern, E.F., Bao, Y. (2004). Intergenerational influence: Roles of conformity to peers and communication effectiveness, *Psychology & Marketing*, 22 (10), 813-832.
- McClelland, D. (1961). *The Achieving Society*. New York: The Free Press.
- Middleton, E.B., Loughhead, T.A. (1993). Parental Influence on Career Development: An Integrative Framework for Adolescent Career Counseling. *Journal of Career Development*, 19 (3), 161-173.
- Miller, M.J., Woehr, D.J., Hudspeth, N. (2002). The meaning and measurement of work ethic: Construction and initial validation of a multidimensional inventory. *Journal of Vocational Behavior*, 60, 451-489.
- Mirels, H.L., Garrett, J.B. (1971). The Protestant Work Ethic as a Personality Variable. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 36, 40-44.
- Moore, E.S., Berchmans, B.M. (1996). The Role of the Family Environment in the Development of Shared Consumption Values: An Intergenerational Approach. W: K. Corfman, J.G. Lynch, Jr. (red.), *Advances in Consumer Research* (s. 484-490). Provo, UT: Association for Consumer Research.
- Mortimer, J.T., Kumka, D.S. (1982). A further examination of the "occupational linkage hypothesis". *Sociological Quarterly*, 23, 3-16.
- Mudrack, P.E. (1997). Protestant Ethic Dimensions and Work Orientations. *Personality and individual differences*, 23, 217-225.
- Pospiszyl, K. (2007). *Ojciec a wychowanie dziecka*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Roe, A., Siegelman, R. (1963). A parent-child relations questionnaire. *Child Development*, 34, 355-369.
- Rostowski, J. (1987). Wpływ jakości małżeńskiej rodziców na proces socjalizacji ich dzieci. *Problemy Rodziny*, 4, 3-11.
- Ryan, R.M., Deci, E.L. (2000). Intrinsic and extrinsic motivations: classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25, 54-67.
- Sikorski, W. (2000). Postawy rodzicielskie w percepcji dorastających a poziom ich aspiracji edukacyjnych. *Psychologia Rozwojowa*, 2-3, 190-200.
- Turner, H.J. (1970). Experimental environment and the emergence of achievement motivation in adolescent males. *Sociometry*, 33, 147-165.
- Turska, E. (2012). Skills important for careers of young women and men related to attitudes of their mothers and fathers. W: E. Mandal (red.), *Masculinity and femininity in everyday life* (s. 139-159). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Turska, E. (2015). *Kapitał kariery ludzi młodych. Uwarunkowania i konsekwencje*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Weber, M. (1994). *Etyka protestancka a duch kapitalizmu*. Lublin: Test.
- Weber, M. (2011). *Etyka protestancka i duch kapitalizmu*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

- Woehr, D.J., Arciniega, L.M., Lim, D.H. (2007). Examining work ethic across populations. A comparison of the multidimensional work ethic profile across three diverse cultures. *Educational and Psychological Measurement*, 67, 154-168.
- Wolińska, J.M. (1988). Wpływ postaw wychowawczych rodziców na aspekt opisowy, wartościujący i normatywny obrazu własnej osoby ich dzieci w wieku dorastania. W: K. Pospiszyl (red.), *Z badań nad postawami rodzicielskimi* (s. 85-108). Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.

Streszczenie. Ludzie o wysokiej etyce pracy uważają ciężką pracę za moralny obowiązek i traktują ją jako dobro, mając jednocześnie negatywny stosunek do marnotrawienia czasu, w pracy ufają samym sobie i cenią uczciwość w relacjach z ludźmi. Przeprowadzone badania empiryczne o eksploracyjnym charakterze, opisane w tym artykule, poświęcono poszukiwaniu różnic w zakresie etyki pracy ludzi młodych o odmiennej percepcji postaw rodzicielskich matki i ojca.

Z próby liczącej 335 studentów obu płci wyłoniono cztery profile osób różniących się między sobą w istotny sposób w zakresie percepcji postaw rodzicielskich matki i ojca. Porównanie osób z czterech wyłonionych profili nakazało odrzucenie hipotezy o istnieniu istotnych różnic między wszystkimi profilami badanych. Przynależność badanych do wyróżnionych skupień wyjaśnia jedynie 3,3% zmienności w zakresie etyki pracy. Rezultaty potwierdziły istnienie statystycznie istotnych różnic między profilami badanych jedynie w wymiarze Moralności/etyki (ME) oraz między pojedynczymi profilami w wymiarze Niechęć do czasu wolnego (NCW) i Poleganie na sobie (PS).

Słowa kluczowe: postawy rodzicielskie, etyka pracy, ludzie młodzi

Data wpłynięcia: 3.07.2016

Data wpłynięcia po poprawkach: 7.02.2017

Data zatwierdzenia tekstu do druku: 21.02.2017